

Sylwia Sojda
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID 0000-0002-3114-9006

Prozodia semantyczna czasowników w języku polskim i słowackim

Wprowadzenie

Prozodia semantyczna to zjawisko, które w lingwistyce światowej funkcjonuje już niemal cztery dekady. Stanowi przedmiot zainteresowania badaczy w obrębie badań nad jednym językiem oraz w konfrontacji między językami (np. angielski/portugalski, angielski/włoski), czasem bardzo od siebie oddalonymi (angielski/chiński) (Zhang W. 2009). Jest to jednocześnie zagadnienie odnoszone do różnorodnych pojęć (np. konotacji, ewaluacji, ironii) i opisywane w kilku metodologiach i subdyscyplinach naukowych (w językoznawstwie korpusowym, translatologii, glottodydaktyce). W lingwistyce polskiej również powstają prace opisujące tę problematykę, choć nie należy ona do pół często eksplorowanych. Nie wzbudzała dotychczas dużego zainteresowania w obrębie badań konfrontatywnych polsko-słowackich (por. Sojda 2024), stąd moja motywacja do podjęcia rozważań w tym zakresie. Przedmiotem uwagi uczyniono w niniejszym tekście prozodię semantyczną wybranych polskich i słowackich czasowników, jako dopełnienie badań opisujących prozodię semantyczną rzeczowników i przymiotników.

Definiowanie prozodii semantycznej

Prozodia semantyczna odnosi się do zjawiska, w którym leksem lub fraza nabiera pozytywnej lub negatywnej konotacji¹ w oparciu o częste kolokacje z innymi słowami. Jest definiowana również jako „waluacja wyrazu wynikająca z jego częstego współwystępowania z innymi wyrazami” (Kiełkiewicz-Janowiak 2023: 209), przy czym znaczenie elementów leksykalnych może zależeć od rodzaju tekstu. Innymi słowy, na znaczenie leksemu może wpływać jego typowe środowisko językowe, wskazując na oczekiwania co do pozytywnej lub negatywnej wartości kolejnych słów lub fraz. Termin *prozodia semantyczna* (ang. *semantic prosody*) został po raz pierwszy użyty przez Billa Louwa (1993), choć zjawisko to opisywał wcześniej John Sinclair, wyszczególniając profil semantyczny (ang. *semantic profile*) przy opisie słowa, które może być połączone z nazwą „czegoś dobrego” lub „czegoś złego”. Wskazał też na specyficzne środowisko leksykograficzne/semantyczne (ang. *lexicographical environment/semantic environment*), mając na myśli najczęściej występujące kolokaty danego leksemu, które określają jego profil semantyczny (Sinclair 1987: 112). Sam termin został zaczerpnięty z teorii Johna Ruperta Firtha związanej z prozodią w fonologii, rozprzestrzenia się jednak szerzej w badaniach językoznawczych (por. np. *prozodia składniowa*, Lewandowska-Tomaszczyk 1999). Michael Stubbs z kolei nadał konceptowi Sinclaira własny punkt widzenia, proponując prozodię dyskursu (ang. *discourse prosody*) – relację między leksemem a kontekstem – jako „rozpoznanie relacji semantycznych między określonym słowem a kolokatami”² (Stubbs 2002: 225). Niewątpliwie dopiero szerszy kontekst, również wykraczający poza zdanie (a z pewnością obejmujący więcej niż sąsiadujące ze sobą leksemy) pozwala ujawnić stosunek analizowanego słowa do rzeczywistości.

W literaturze przedmiotu znajdziemy wiele definicji prozodii semantycznej, które budzą kontrowersje w zakresie ujęć szczegółowych, takich jak np. typologia prozodii, jej relacje z kolokacjami i konotacjami, rola w produkcji i percepcji tekstu, stosowane metody badawcze. Tym, co je łączy, jest relacja między wybranym wyrazem a jego sąsiedztwem oraz nacechowanie związane z postawami wobec określonych zjawisk. Zwracała już na to uwagę Viktoria Kamasa (2015). Nadrzędnym celem niniejszego artykułu jest zatem uwypuklenie zjawiska prozodii semantycznej w języku polskim i słowackim.

¹ Przez konotacje rozumiem „fakultatywne elementy pragmatycznie rozumianych znaczeń”, „elementy znaczeń niedefinicyjne, nie w pełni ustabilizowane, a przecież charakterystyczne w skali społecznej, czy to dla wszystkich użytkowników danego języka, czy też dla pewnych ich grup” (Puzynina 1992: 11).

² „[A]cknowledging semantic relations between node and collocates” (tłumaczenia z języka angielskiego i słowackiego – autorka).

Koncepcja *prozodii semantycznej* rozumianej jako „powtarzająca się konsekwentnie aura znaczeniowa, którą dane słowo zostaje przepełnione przez swoje kolokaty” (Kamasa 2015: 106), wywodzi się z językoznawstwa korpusowego, co podkreśla Sinclair:

Korpus pozwala nam zobaczyć, jak słowa grupują się, tworząc specjalne znaczenia, które odnoszą się nie tyle do ich znaczeń słownikowych, co do powodów, dla których zostały razem wybrane. Ten rodzaj znaczenia nazywany jest *prozodią semantyczną*; został on częściowo rozpoznany jako konotacja, znaczenie pragmatyczne i znaczenie odnoszące się do postawy³ (2003: 178).

Badania nad *prozodią semantyczną* są możliwe dzięki wykorzystaniu odpowiedniego oprogramowania komputerowego oraz zaawansowanych i dużych korpusów językowych, gdyż rozumienie znaczeń wyrazów oraz odkrycie ich asocjacji jest trudne do ustalenia na podstawie analizy przeprowadzanej na małą skalę, w obrębie pojedynczego tekstu (Hebal-Jeziarska 2016: 295). Mowa tu też o subdyscyplinie językoznawstwa statystycznego, gdzie korpus jest statystyczną próbą, w której estymowane jest prawdopodobieństwo na podstawie części jednostek językowych (Pawłowski 2003). Nie dziwi zatem, że *prozodia semantyczna* stała się jedną z ważniejszych koncepcji językoznawstwa korpusowego i jest opisywana głównie w jego obrębie. Argumentem za tym przemawiającym jest ponadto intrygująca cecha *prozodii*. Mowa tu o jej głębokim, często ukrytym przed naszą percepcją *sensie*, niewidocznym gołym okiem i niedostępnym dla naszej intuicji (Partington 2004: 132–133). Stąd też trudności nastrocza, szczególnie nienatwemnemu badaczowi, obiektywne opisywanie *prozodii* wybranych elementów leksykalnych. Jeśli *prozodia semantyczna* danej jednostki nie jest jednoznaczna, a zatem oczywista nawet dla rodzimego użytkownika języka, dla jego intuicji, to właśnie dane korpusowe mogą pozwolić na wskazanie tendencji statystycznych. Potwierdzają to słowa Mirosława Bańki, że „często *prozodię semantyczną* trudno zauważyć, właściwie dopiero w badaniach korpusowych staje się ona wyrazista” (Bańko 2008: 152). Co jednak istotne, zakres praktycznego zastosowania takich badań w pracach akademickich obejmuje nie tylko tę gałąź lingwistyki: należy wspomnieć również o wykorzystaniu wiedzy na temat *prozodii* w leksykografii, analizie dyskursu, dydaktyce języków obcych i kształceniu tłumaczy.

³ „A corpus enables us to see words grouping together to make special meanings that relate not so much to their dictionary meanings as to the reasons why they were chosen together. This kind of meaning is called a semantic prosody; it has been recognized in part as connotation, pragmatic meaning and attitudinal meaning”.

Prozodia semantyczna jest też interesującym przedmiotem badań, gdy uwzględnimy aspekt komunikacyjny polegający na wyjaśnianiu nieporozumień między uczestnikami komunikacji spowodowanych różną interpretacją znaczenia komunikatu. W kontekście interpretacji semantycznej odgrywa ona kluczową rolę, wpływając na sposób, w jaki odbiorcy przetwarzają i rozumieją wypowiedzi. Pomaga zatem właściwie odczytać komunikat, sytuuje się na pograniczu semantyki i pragmatyki. Znaczenie leksemu powstaje w komunikacie na podstawie czynników językowych, znaczenie pragmatyczne wypływa natomiast z elementów pozajęzykowych, które determinują komunikację. Rolę prozodii w produkcji i percepcji wypowiedzi wyjaśnia Sinclair modelem rozszerzonej jednostki leksykalnej, gdzie prozodia ma być czynnikiem łączącym znaczenie z przyjmowanym przez mówcę celem wypowiedzi (Kamasa 2015: 113). Potwierdzeniem tego podejścia jest poniekąd pogląd Bańki, który zwraca uwagę na wykorzystanie prozodii w formułowaniu wypowiedzi perswazyjnych, do których zaliczane są programy wyborcze (Bańko 2008). Dochodzimy tym samym do naświetlenia zaplecza materiałowego, które stanowi w niniejszym tekście punkt wyjścia do konfrontacji zjawiska prozodii semantycznej w polskim i słowackim dyskursie politycznym.

Korpus badawczy w ujęciu politolingwistycznym

Zarówno pojęcie dyskursu, jak i dyskursu politycznego ma w literaturze liczne definicje. Nie sposób je przywołać w jednym opracowaniu, nie to też jest moim celem. Za Waldemarem Czachurem przyjmuję, że dyskurs to „konglomerat zależnych od siebie praktyk komunikacyjnych i społecznych, które w dynamicznym procesie komunikacji społecznej modelują obraz rzeczywistości, umożliwiając w ten sposób tworzenie się znaczeń zbiorowych” (Czachur 2020: 211). Z kolei otaczającą nas rzeczywistość charakteryzują akty budowania się znaczeń, podejmowane przez zróżnicowane podmioty polityczne (Skowronek 2016: 110). Rzeczywistość ta we współczesnych społeczeństwach demokratycznych wymusza na uczestnikach życia politycznego ciągłe kreowanie przekazu, uczestniczenie w nieustannej rywalizacji. Jej narzędziem jest dyskurs polityczny, na który składają się oficjalne wypowiedzi formułowane przez polityków (Skowronek 2016: 113). Dyskurs ten oznacza zjawisko komunikacyjno-społeczne, konkretne użycia języka i ich wytwórców zakotwiczonych w kontekście społeczno-historycznym (Czachur 2022: 83). Dyskurs należy zatem postrzegać nie tylko jako narzędzie opisujące zjawiska, ale także jako integralny element sfery publicznej, mechanizm perswazji służący manipulacji i osiągnięciu własnych celów, który aktywnie konstruuje i organizuje model polityki w danym społeczeństwie. Odzwierciedla się to w tekstach deklaracji programowych partii politycznych.

Źródłem materiałowym w opracowaniu są programy partii politycznych w Polsce i na Słowacji, w których spróbuję wskazać prozodię semantyczną polskich i słowackich czasowników. O zastosowaniu tego typu materiałów badawczych w rozmaitych analizach tak pisze Wojciech Woźniak:

Skoro programy wyborcze należą do najcenniejszych źródeł zawierających wizje porządku społecznego z perspektywy partii politycznych, czyli najważniejszych zbiorowych podmiotów życia politycznego w demokracjach parlamentarnych, badacze powinni starać się wykorzystywać je przy zastosowaniu najbardziej wyrafinowanych narzędzi metodologicznej pracy nad źródłami pisanymi (2017: 43–44).

Mam zatem przeświadczenie, że prace te mogą z powodzeniem obejmować również analizy natury lingwistycznej, uzupełniając tym samym pole dociekań w obrębie politolingwistyki (słow. *politickej lingvistiky*). Jako jedna z „lingwistik myślnikowych” (Pisarek 1986), która formowała się na tle politologii i językoznawstwa (termin jest kalką niemieckiego *Politolinguistik*), stanowi w polskiej lingwistyce przedmiot zainteresowania niemal od czterech dekad. Wzrasta również, pomimo ostrożnych prognoz (Dulebová 2011; Pančíková 2013), zainteresowanie badaniami politolingwistycznymi w Słowacji. Tak cele tej subdyscypliny opisuje Pavol Adamka:

Obecnie cele lingwistyki politycznej definiowane są znacznie szerzej: określenie prawowitości wzajemnego oddziaływania wydarzeń społeczno-gospodarczych na zmiany w języku i odwrotnie, tzn. bada się nie tylko język używany w celach politycznych (analiza dyskursywna wypowiedzi politycznych), ale również wzajemne oddziaływanie języka na politykę jako taką⁴ (2016: 13).

Decyzja, aby to właśnie programy wyborcze stanowiły podstawę materiałową moich rozważań, oparta została na postulatach Iana Budge’a, że

to programy partyjne są jedynymi dokumentami, które można uznać za całościowe wizje porządku społecznego, opracowanymi przez jedyne instytucje, które w demokratycznej polityce mają potencjał ich wdrożenia w życie. Opisane w nich wizje powinno się traktować w naukowym dyskursie poważnie, jako opisy pożądanej przyszłości narodu, państwa i społeczeństwa oraz sposobu

⁴ „V súčasnosti sa ciele politickej lingvistiky definujú podstatne širšie: stanovenie zákonitostí vzájomného pôsobenia spoločensko-politických udalostí na zmeny v jazyku a naopak, t. j. skúma sa nielen jazyk využívaný v politických cieľoch (diskurzívna analýza politických prejavov), ale rovnako vzájomné pôsobenie jazyka na politiku ako takú”.

jej ucieleśnienia. Są to również dokumenty, które lokują partię polityczną w konkretnej, historycznej i ideowej przestrzeni. Formułując jej stosunek do poszczególnych grup elektoratu, stanowią podstawową autodefinicję partii jako zbiorowego aktora na scenie politycznej. W krajach o długiej tradycji demokratycznej są zasadniczymi punktami odniesienia dla innych podmiotów w dyskursie publicznym, definiującymi wspólnotę interpretacyjną lub wręcz epistemologiczną (cyt. za: Woźniak 2017: 42).

Przywołane podejście wskazuje na możliwość politologicznego wykorzystania materiałów, sędzę jednak, że bogate i zróżnicowane pole badawcze, obfite w różnego typu teksty, pozwala na prowadzenie analiz językoznawczych. Korpus moich badań stanowią teksty programów polskich i słowackich partii politycznych zawarte w aplikacji Manifesto Project⁵. Jest ona wynikiem prac zespołu badawczego Manifesto Research Group, który zapoczątkował jeden z największych w naukach politycznych systematyczny program badawczy, obejmujący badania scen politycznych w poszczególnych państwach. W aplikacji zgromadzono programy partii politycznych z 67 krajów z różnych kontynentów, z okresu od 1945 roku po współczesność. Dane te uzupełniłam ekscerpcją przykładów z dostępnych na stronach internetowych programów wyborczych poszczególnych ugrupowań politycznych. Analizowany materiał obejmuje lata 2000–2024; skrót nazwy partii⁶ i rok programu podaję w nawiasach przy każdym przykładzie.

Postawione w projekcie pytania badawcze dotyczyły identyfikacji kluczowych tematów różnicujących partie polityczne, co doprowadziło w konsekwencji do zidentyfikowania zestawów zagadnień charakteryzujących przekaz ugrupowań o konkretnym profilu ideowym (Woźniak 2017: 44–45). Mimo pierwotnie politologicznego ukierunkowania projektu znajduje on zastosowanie również w innych dyscyplinach naukowych, chociażby stanowiąc zbiór materiałów wykorzystywanych w analizie językoznawczej.

⁵ <https://manifesto-project.wzb.eu/> (dostęp 12.12.2024)

⁶ Polska: Koalicja Obywatelska – KO, Platforma Obywatelska – PO, Prawo i Sprawiedliwość – PiS, Liga Polskich Rodzin – LPR, Sojusz Lewicy Demokratycznej – SLD, Komitet Wyborczy Lewica – KW Lewica, Polskie Stronnictwo Ludowe – PSL.

Słowacja: Aliancia nového občana – ANO, Hnutie za demokratické Slovensko – HZDS, Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti – OĽaNO, Sloboda a Solidarita – SaS, Strana maďarskej koalície – SMK, Slovenská národná strana – SNS, Kresťanskodemokratické hnutie – KDH, Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana – SDKÚ-DS, Smer-Sociálna Demokracia – Smer-SD, Občianska konzervatívna strana – OKS.

Prozodia semantyczna w czasownikach polskich i słowackich

Opisywane badanie politolingwistyczne obejmowało dwie procedury: (a) sporządzenie listy czasowników mających potencjalnie prozodię semantyczną; (b) dwuetapową weryfikację czasowników: sprawdzenie znaczenia w słownikach ogólnych⁷ oraz wskazanie i skomentowanie przykładów zaczerpniętych z programów politycznych. Propozycje wykrywania prozodii semantycznej Bańki (2008) wskazały założenia, że w programach wyborczych jako egzemplifikacjach dyskursu politycznego istnieje znaczne prawdopodobieństwo częstego użycia wyrazów (czasowników) o określonej prozodii. Lektura deklaracji programowych polskich i słowackich partii politycznych pozwoliła wyróżnić kilka czasowników z potencjalną prozodią. Analiza szerszego kontekstu umożliwiła uchwycenie niuansów znaczeniowych tych jednostek, co pozwoliło określić typ ich prozodii semantycznej. Pojawiła się tu jednak kolejna wątpliwość metodologiczna: literatura przedmiotu nie klasyfikuje jednoznacznie prozodii semantycznej. Wyróżnia się prozodię negatywną, pozytywną i neutralną (lub mieszaną) (Stubbs 1996) lub niekorzystną, korzystną i neutralną (Partington 2004), przy jednoczesnym zastrzeżeniu, że podział jedynie według osi pozytywna–negatywna jest zbyt uproszczonym (Hunston 2007).

W celu porównania polskich i słowackich programów politycznych przyjąłem dwudzielny podział prozodii semantycznej na pozytywną oraz negatywną. Analizę rozpocznę od egzemplifikacji z języka polskiego⁸.

Pierwszym omawianym czasownikiem jest *zwiększyć* (dk)/ *zwiększać* (ndk) ‘spowodować, że rozmiar, zakres, liczebność, intensywność czegoś lub odstęp między jakimiś obiektami staną się większe’. Przykłady wyekscerpowane z programów wyborczych pokazują, że partie polityczne podejmują działania w celu polepszenia działalności państwa i sytuacji obywateli. Czasownik *zwiększyć* oznacza naprawę zastanego stanu rzeczy, ma wyłącznie pozytywne konotacje (łączy się z rzeczownikami *zaangażowanie*, *dostęp*, *dochody*, *atrakcyjność*), można mu zatem przypisać również pozytywną prozodię:

Zwiększymy zaangażowanie Polski w globalne i regionalne organizacje międzynarodowe. (.Nowoczesna, 2015)

Dzięki temu zwiększy się dostęp do usług medycznych, podniesione zostaną standardy leczenia. (PO, 2007)

⁷ wsjp.pl; słownik.juls.savba.sk.

⁸ Podaję formy czasowników w aspekcie dokonanym, niedokonanym, a w przykładach uwzględniłam również inne formy odczasownikowe.

W tym celu należy zwiększyć dochody samorządów terytorialnych. (LPR, 2001)

Doprowadzimy do uporządkowania regulacji sponsoringu kultury, tak aby zwiększyć atrakcyjność sponsorowania wartościowych projektów kulturalnych. (PiS, 2011)

Podobnie w przypadku czasownika **zapewnić** (dk) / **zapewniać** (ndk) ‘sprawić, że ktoś lub coś uzyska coś’, odnoszącego się do zapewnień o pozytywnych następstwach wyboru określonego programu politycznego. Partie polityczne obiecują zapewnienie swobody, rozwoju, wysokiej jakości usług, dostępu do badań, do pomocy itd., a zatem czasownik ma pozytywną prozodię semantyczną:

Wieś jest przeznaczona dla produkcji rolnej i prawo powinno zapewniać swobodę rozwijania gospodarstw. (Konfederacja, 2013)

Zapewnimy powszechny dostęp do pomocy psychologicznej i psychiatrycznej w publicznej ochronie zdrowia (...) (KW Lewica, 2023)

Zapewnimy prawo do bezpłatnego znieczulenia przy porodzie i pełny dostęp do darmowych badań prenatalnych. (KO, 2023)

Będziemy natomiast starać się o równość szans dla wszystkich Polaków, zapewniać dostęp do dóbr kultury, edukacji, zdrowia, uczestnictwa w życiu publicznym bez względu na status społeczny i miejsce urodzenia. (PiS, 2019)

Jedyną drogą, która może zapewnić siłę i rozwój Europie jest podtrzymywanie tej różnorodności jako trwałej cechy przestrzeni kulturowej. (PiS, 2015)

Uważamy, że sprostanie tym wyzwaniom jest – z jednej strony – naszym bezpośrednim celem, osiągnięcie którego zapewni wysoką jakość życia Polaków i sprawne oraz spójne funkcjonowanie naszej wspólnoty politycznej (...) (PiS, 2019)

Często w programach partyjnych używany jest czasownik **ograniczyć** (dk) / **ograniczać** (ndk) ‘sprawić, że coś zacznie mieć mniejszą wielkość, skalę lub mniejszy zakres’: ograniczenie kosztów, biurokracji, szarej strefy. Związane jest to z obietnicami partii, która chce być postrzegana pozytywnie i składa obietnice mające na celu poprawienie jakości życia na co dzień:

Każdy będzie mógł dokonać remontu i inwestycji, które pozwolą mu w znaczący sposób ograniczyć koszty ogrzewania i energii elektrycznej. (PiS, 2023)

Nie zamierzamy likwidować tego programu, tylko zracjonalizować jego cele i ograniczyć nieuzasadnione świadczenia. (.Nowoczesna, 2015)

Charakterystyczne dla dyskursu politycznego jest jednak dyskredytowanie przeciwnika politycznego. Dlatego w poniższych kontekstach *ograniczyć* ma wydźwięk negatywny, wskazuje na potencjalne skutki wyboru innej partii – budzi lęk w wyborcy:

Kolejne rozwiązanie prawne wprowadzone przez rząd PO-PSL, dotyczące refundacji leków, spowoduje likwidację resztek przemysłu farmaceutycznego w Polsce, likwidację wielu aptek i podwyższenie cen oraz ograniczy dostęp do leków. (PiS, 2011)

Jest jasne, że w ten sposób nie przełamię się kryzysu, a przy tym radykalnie ograniczy się możliwości polityki rozwoju. (PiS, 2011)

Drakońskie przepisy dotyczące sprzedaży gruntów rolnych wprowadzone w 2016 r. przez obecny rząd przyniosły polskim rolnikom i gospodarce same szkody i ograniczyły prawo dysponowania własną ziemią. (KO, 2019)

Użyte w poniższych zdaniach czasowniki **przyczynić się** (dk) / **przyczyniać się** (ndk) ‘stać się jednym z powodów zaistnienia czegoś’ wskazują na pozytywny wydźwięk komunikatu politycznego.

Dlatego Polska powinna przyczynić się do umocnienia gotowości operacyjnej tworzonych grup bojowych oraz wzmocnić wkład w cywilny wymiar tej polityki (...) (Lewica i Demokraci, 2007)

Rolnictwo powinno mieć udział w tworzeniu funduszu poręczeń kredytowych, który przyczyni się do cywilizacyjnego awansu terenów wiejskich. (Mniejszość Niemiecka, 2001)

W znacznej mierze to aktywność ludowców przyczyniła się do zachowania indywidualnego charakteru polskiego rolnictwa. (PSL, 2015)

Jesteśmy przekonani, że przyczyni się ona w dłuższej perspektywie do wzrostu dobrobytu także polskiego społeczeństwa. (PO, 2015)

Polska szkoła powinna być miejscem wyrównywania szans edukacyjnych, przyczyniać się do eliminowania różnic społecznych, ekonomicznych i środowiskowych. (SLD, 2011)

Analiza szerszego otoczenia czasownika *przyczynić się* w zdaniach przywołanych poniżej prowadzi z kolei do wniosku, że służy on do opisywania

stanu, który politycy uważają za niekorzystny. Jego łączliwość z określeniami negatywnie odbieranymi: *przyczynia się do pogłębienia niekorzystnej sytuacji, do kumulacji problemów, do chaosu i destabilizacji, do wzrostu zagrożenia* sugeruje negatywną prozodię semantyczną:

Młodzi Polacy coraz później decydują się na założenie rodziny, co przyczynia się do pogłębienia nader niekorzystnej sytuacji demograficznej. (SLD, 2011)

Podkreślamy, że gimnazja przyczyniają się do kumulacji problemów wychowawczych. (Zjednoczona Lewica, 2015)

Do chaosu i destabilizacji w służbach mundurowych przyczyniły się też nieodpowiedzialne decyzje rządu dotyczące odbierania uprawnień funkcjonariuszom tych służb mundurowych. (PiS, 2015)

Koncepcja polityki zagranicznej, której hołduje PO-PSL, przyczyniła się do wzrostu zagrożenia co najmniej w dwóch dziedzinach. (PiS, 2011)

Z odwrotną sytuacją mamy do czynienia poniżej. Czasowniki *narzucać* i *wymuszać* mają w polszczyźnie konotacje negatywne. Stosowanie w dyskursie politycznym form zanegowanych czasownika *narzucić* (dk)/*narzucać* (ndk) ('zmuszać do zaakceptowania czegoś') powoduje pewnego rodzaju odwrócone wartościowanie, a zatem pozytywny wydźwięk: politycy nie zgadzają się na to, aby coś było krajowi/społeczeństwu narzucone, jawią się zatem jako ci, którzy chcą dla obywatela dobrze. Takie podejście widoczne jest w następujących kontekstach:

Takie państwo nie narzuca obywatelowi przekonań, nie poucza i nie wyklucza nikogo. (PO, 2011)

Nie ma naszej zgody na dalsze narzucanie ograniczeń emisji CO₂ w ramach UE. (PiS, 2011)

Nie dopuścimy, by ktokolwiek (...) narzucał nam, jak żyć, w co wierzyć, kogo kochać, a kogo nienawidzić. (.Nowoczesna, 2015)

Nie pozwolimy na to, by państwo narzucało komukolwiek jeden światopogląd. (PO, 2011)

Osoby te powinny mieć gwarancję, że państwo szanuje ich sferę prywatną i nie narzuca nikomu określonego systemu światopoglądowego. (SLD, 2011)

Odrzucamy także narzucane nam rozstrzygnięcia o relokacji imigrantów z państw Europy Zachodniej do Polski. (PiS, 2019)

Podobną zmianę znaczeniową w programach wyborczych obserwujemy przy czasowniku **wymusić** (dk)/ **wymuszać** (ndk) ‘zmuszać kogoś do czegoś w wyniku użycia wobec niego przemocy, szantażu lub wywierania presji; powodować, że konieczne staje się wykonanie określonego działania’. W języku ogólnym ma konotacje negatywne, jednak analiza szerszych kontekstów tekstów politycznych pozwala konstatować, że łączliwości tego czasownika wskazują na pozytywną prozodię semantyczną:

Praktyka wspomnianych krajów pokazuje, że inwestycje w energię wiatrową wymuszają również równoległe budowanie elektrowni gazowych, które w bardzo szybkim tempie potrafią wypełnić lukę w produkcji prądu w przypadku niesprzyjającej pogody. (PiS, 2011)

Konkurencyjność wymusi poprawę jakości świadczeń. (PO, 2007)

Wprowadzimy organizację ruchu wymuszającą bezpieczną jazdę przed przejściami dla pieszych (...). (Lewica, 2019)

Nowoczesne społeczeństwo informacyjne wymusza również stworzenie nowoczesnej e-administracji – przyjaznej dla obywateli, ułatwiającej szybkie i kompetentne załatwianie spraw na odległość oraz gwarantującej powszechnie dostępne usługi. (PiS, 2011)

Podobny system wymusza wsłuchanie się dyrektorów placówek w potrzeby uczniów i ich rodziców (...) (Konfederacja, 2023)

Ostatnimi prezentowanymi kontekstami w polszczyźnie są przykłady zawierające czasowniki **odnieść** i **ponieść**. Mimo że są to leksemy często używane w dyskursie publicznym, zaskakująca była ich niska frekwencja w analizowanych tekstach programów wyborczych. WSJP PAN odnotowuje dwa znaczenia czasownika **odnieść** (dk)/ **odnosić** (ndk): 1. ‘uzyskać własnymi staraniami to, co jest nazwane następującym rzeczownikiem’, 2. ‘znaleźć się w niekorzystnej sytuacji, bliżej określonej przez następujący rzeczownik’. Pierwsze znaczenie wskazuje na pozytywne konotacje: *odnieść zwycięstwo, sukces, tryumf, korzyści*, drugie – przeciwnie – ma kolokaty nacechowane negatywnie: *odnieść obrażenia, rany, porażkę*, co zbliża je do negatywnego wartościowania czasownika **ponieść** (dk)/ **ponosić** (ndk): ‘doznać tego, co nazywa następny rzeczownik’: *ponieść klęskę, porażkę, stratę, szkodę, uszczerbek, karę, konsekwencje, odpowiedzialność, ofiarę, ryzyko, wydatek*.

Naszym celem jest administracja, która pomaga odnieść sukces gospodarczy, i zaufanie do organów państwa. (PO, 2015)

Będziemy wzmacniać to, co już jest mocne – branże i przedsiębiorstwa, które udowodniły, że potrafią odnosić sukcesy. (.Nowoczesna, 2015)

Prezentowane powyżej fragmenty zawierają tylko jeden kolokat czasownika odnieść: *sukces*. Często natomiast w tekstach programów partyjnych rzeczownik ten łączono z czasownikiem osiągnąć:

W ramach każdego z nich rząd PiS w ciągu dwóch tylko lat zdołał osiągnąć sukcesy bez precedensu w historii! (PiS, 2007)

Podstawowym założeniem nowego systemu jest efektywne wydatkowanie środków publicznych poprzez bezpośrednie finansowanie przygotowań zawodników mających największe szanse na osiągnięcie sukcesów sportowych. (PO, 2010)

Wszystkie te sukcesy osiągnięto przy średniej koniunkturze w gospodarce światowej (PiS, 2010)

Istotnie, zgodnie ze znaczeniem odnotowanym w słowniku, czasownik *ponieść* łączy się w dyskursie politycznym z rzeczownikami o negatywnym wartościowaniu (najczęściej *nakład*, *koszt*, *strata*, *ofiara*), można zatem przypuszczać, że ma negatywną prozodię semantyczną:

W ostatnich latach ponieśliśmy spore nakłady inwestycyjne na rozwój infrastruktury służącej uprawianiu sportu. (PSL, 2015)

O godne życie ludzi i sprawiedliwe państwo walczymy także obecnie, ponieważ w okresie transformacji to pracownicy i chłopci ponieśli i ponoszą największe ofiary ekonomiczne. (PSL, 2001)

Już ten fakt będzie oddziaływał prewencyjnie, nawet jeśli koszty poniesie urząd, czyli my wszyscy. (Ruch Palikota, 2011)

Efekty były niewspółmiernie skromne w stosunku do poniesionych nakładów. (PiS, 2015)

Problem ten dotyczy milionów gospodarstw domowych, których budżety każdego miesiąca ponoszą straty. (Konfederacja, 2023)

Jedną z właściwości charakteryzujących prozodię semantyczną jest jej zdolność wpływania na aspekty pragmatyczne komunikacji. Podobnie jak w polszczyźnie, również we współczesnym języku słowackim badanie prozodii semantycznej można odnieść do badań politolingwistycznych. Stosując analogiczną do języka polskiego metodologię, celem niniejszej części artykułu będzie pokazanie prozodii semantycznej niektórych czasowników słowackich. Do opisu wybrano kilka przykładowych czasowników, często używanych w programach partii politycznych, które można „podejrzewać” o posiadanie pozytywnej lub negatywnej prozodii.

Pierwszym analizowanym czasownikiem jest **presadiť** (dk) / **presadzovať** (ndk) ‘napriek prekážkam dosiahnuť prevahu’: *svoje stanovisko, svoj názor*. Poniższe konteksty wskazują pozytywne konotacje czasownika, który łączy się z rzeczownikami *zmena, opatrenia, reforma, posilnenie, zvyšovanie profesionality*.

Naša strana chce presadiť zmenu financovania a systému zdravotného poistenia. (HZDS, 2006)

Chceme presadiť komplexnú reformu daňového systému. (ANO, 2002)

Budeme presadzovať dokončenie reformy dôchodkového systému. (SaS, 2012)

V oblasti boja proti korupcii je nutné presadiť vytvorenie takých špecializovaných zložiek polície na boj s korupciou a závažnou ekonomickou kriminalitou, ktoré sa budú skladať výhradne z elitných policajtov a odborníkov z verejného, ale aj súkromného sektora. (OLaNO, 2016)

Pierwszym znaczeniem czasownika **služiť** (dk) / **prisluhovať** (ndk) odnotowanym w słowniku języka słowackiego jest ‘pracovať ako sluha’, co ma konotacje negatywne. Przykłady z programów partii politycznych wskazują natomiast, że w dyskursie politycznym przeważają kolejne, pozytywnie wartościowane znaczenia: ‘pracovať v prospech niekoho, niečoho, pomáhať; dobre fungovať; byť užitočný, prospievať; mať úlohu, funkciu’:

Tok finančných prostriedkov treba usmerniť takým spôsobom, aby zvýšená finančná čiastka slúžila predovšetkým na zlepšenie úrovne zdravotnej starostlivosti v nemocniciach. (SMK, 2006)

Na prijímaní takých opatrení a riešení, aby efekty z ekonomiky slúžili predovšetkým rozvoju Slovenska a zlepšeniu životnej úrovne jeho občanov. (SNS, 2006)

Občanom má byť v prípade potreby nablízku, otvorená, slúžiť ich potrebám a pripravená chrániť život, slobodu a majetok. (KDH, 2006)

Z negatywną prozodią semantyczną mamy też do czynienia przy czasowniku **nútiť** (ndk) / **prinútiť** (dk) ‘násilím, mocou, nátlakom spôsobiť, aby niekto niečo urobil, donútiť’. Używany w programach wyborczych ma na celu podkreślić niekorzystną przeszłość kraju w czasach innych władz i tym samym przestrzec obywateli przed podjęciem złych decyzji wyborczych:

Spravodlivé vyrovňovanie sa s dedičstvom obdobia neslobody, počas ktorého boli ľudia na Slovensku prinútení žiť v nedemokratickom, totalitnom politickom režime, v ktorom neboli dodržiavané základné ľudské práva a Slobody. (KDH, 2006)

Tým, že terajšia vláda prinútila dôchodkové správcové spoločnosti vypredať všetky akcie z dôchodkových fondov, obrala sporiteľov o množstvo peňazí. (SDKÚ-DS, 2010)

Povinný minimálny vymeriavací základ pre SZČO však núti živnostníkov platiť odvody aj z príjmov, ktoré nenadobudli. (SaS, 2010)

W przypadku czasownika **zlyhať** (dk) / **zlyhávať** (ndk) ‘vypovedať službu, prestať fungovať; sklamať’, przykłady z programów partii politycznych potwierdzają jego negatywne konotacje. Analiza szerszych kontekstów (całych zdań) podkreślających niepożądane działania dotychczasowej władzy również wskazuje na negatywną prozodię:

Súčasná vláda katastrofálne zlyhala v tejto oblasti, pričom postihnuté regióny zaznamenávajú astronomické čísla v nezamestnanosti. (HZDS, 2002)

Druhá najvyššia miera nezamestnanosti v Európskej únii dokazuje, že neoliberálny model súčasnej pravicovej vlády zlyhal, pretože dosiahnutý hospodársky rast nie je spôsobilý vytvoriť dostatočné množstvo pracovných miest. (Smer-SD, 2006)

Všetky doterajšie pokusy zlyhali na polutovaniahodnom rezortizme, alebo niesli črty voluntarizmu. (SDKÚ-DS, 2006)

Pozytywną konotację mają z kolei czasowniki **zaistiť** (dk) / **zaistovať** (ndk) ‘zabezpečiť, urobiť podmienky na uskutočnienie niečoho želateľného, potrebného, kladného; urobiť bezpečným, istým; urobiť opatrenia proti neželateľným javom’ i synonimiczny **zabezpečiť** (dk) / **zabezpečovať** (ndk) ‘postarať sa o uskutočnienie niečoho’. Połączenie z pozytywnie wartościowanymi rzeczownikami *rovnováha, bezpečnosť, dostupnosť, pripravenosť, rozvoj* podkreśla też ich pozytywną prozodię semantyczną w poniższych zdaniach:

Zvážime zavedenie kódexu správania spravodajských profesionálov s cieľom zaistiť rovnováhu medzi efektívnosťou a zodpovednosťou. (SDKÚ-DS, 2006)

Budeme pokračovať v transformácii ozbrojených síl na moderné, mobilné a efektívne sily, schopné zaistiť bezpečnosť Slovenska, ako aj adekvátne prispievať do zahraničných operácií medzinárodného krízového manažmentu. (SaS, 2016)

V oblasti liekovej politiky budeme klásť dôraz na skvalitnenie kategorizácie s tlakom na farmaekonomiku, s cieľom zaistiť občanom bezpečné a kvalitné lieky v plnom rozsahu. (HZDS, 2016)

Opatrením Jeden úrad zaistíme dostupnosť služieb najvyužívanejších úradov pod jednou strechou v každom okrese. (Siet, 2016)

Zabezpečíme tým väčšiu pripravenosť na nárast počtu dôchodcov na Slovensku, dáme ľuďom možnosť viac ovplyvňovať výšku svojho dôchodku a stabilizujeme dôchodkový systém. (SaS, 2010)

Zabezpečíme tak plánovateľný rozvoj diaľnic a rýchlciest. (SaS, 2010)

Zabezpečíme tým ľahší vstup do podnikania v tejto oblasti a tým väčšiu konkurenciu medzi jednotlivými poisťovňami. (SaS, 2010)

Ostatnim opisywanym czasownikiem jest **poskytnúť** (dk)/ **poskytovať** (ndk) 'dať k dispozícii; venovať', który łączy się w tekstach programów politycznych z pozytywnie wartościowanymi rzeczownikami *úžitok, starostlivosť, podmienky, servis, podpora, pomoc, služba*, wskazując na pozytywną prozodię semantyczną:

Upravili sme aj postavenie Slovenského strediska pre ľudské práva, na základe čoho už môže poskytovať bezplatnú právnu pomoc. (SMK, 2006)

Musíme urobiť všetko pre to, aby sa lekárska starostlivosť poskytovala najmodernejšími technologickými zariadeniami. (SMK, 2006)

KDH presadí rozvoj náležitej informačnej základne pre záujemcov o eurofondy, ktorá poskytne transparentné a jednoznačné podmienky všetkým uchádzačom. (KDH, 2010)

Poskytnúť kvalifikovaný servis rodičom žiakov pri voľbe povolania prostredníctvom zavedenia systému kariérneho poradenstva prepojeného na zamestnávateľov regiónu. (Most-Híd, 2012)

Poskytovanie podpory hnutiam a skupinám, ktoré sa snažia o nastolenie demokracie a slobody tam, kde vládnu totalitné, komunistické a fašizujúce režimy. (OKS, 2010)

Podsumowanie

Podsumowując przedstawione tu rozważania, należy przypomnieć ich główny cel, którym było pokazanie istnienia prozodii semantycznej czasowników w konfrontowanych dyskursach politycznych. W wielu zaprezentowanych przykładach, zwłaszcza w języku słowackim, znaczenia słownikowe czasowników pokrywają się ze znaczeniami funkcjonującymi w dyskursie. Potwierdza to waluację czasowników wynikającą z ich częstego występowania w otoczeniu innych leksemów w kontekście.

W niektórych przykładach kontekst tekstu politycznego sprawiał jednak, że czasowniki były wartościowane przeciwnie. Jest to spowodowane charakterystyczną dla dyskursu politycznego funkcją nakłaniającą, zakładającą dążenie do zmiany hierarchii wartości u odbiorców. Tekst polityczny jest skonstruowany dualistycznie, oparty na wartościowaniu „dobre”–„złe”: to, co aprobowane przez partię polityczną ma dodatni znak wartości, natomiast to, co niepożądane lub proponowane przez politycznych oponentów – ma znak ujemny. Prozodia semantyczna ukazuje więc fakultatywny, wypowiedziany nie wprost składnik wartościujący czasownika. Nie zawsze uwidacznia się on w bliskim sąsiedztwie wyrazowym, często należy go poszukiwać w szerszym kontekście.

Bibliografia

- Adamka P., 2016, *Politická lingvistika?*, [w:] *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, red. R. Štefančík, Bratislava, s. 11–19.
- Bańko M., 2008, *O tzw. prozodii semantycznej i jej opisie w słownikach*, [w:] *Nowe studia leksykograficzne II*, red. P. Żmigrodzki, R. Przybylska, Kraków, s. 151–161.
- Czachur W., 2020, *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*, Wrocław.
- Czachur W., 2022, *Czym jest lingwistyka dyskursu?*, [w:] *Dyskurs, przekład, poezja*, red. M. Grycan, W. Fijałkowska, A. Kieliszczyk, E. Piecka, Warszawa, s. 80–94.
- Dulebová I., 2011, *Podoby súčasnej českej a slovenskej politickej lingvistiky*, „Jazyk a kultúra” VIII, s. 1–8.
- Hebal-Jeziarska M., 2016, *Preferencja i prozodia semantyczna leksemów odnoszących się do członków mniejszości wietnamskiej w językach zachodniosłowiańskich (badanie korpusowe)*, „Zeszyty Łużyckie” L, s. 293–309.
- Hunston S., 2007, *Semantic prosody revisited*, „International Journal of Corpus Linguistics” XII(2), s. 249–268.
- <https://manifesto-project.wzb.eu/> (dostęp 12.12.2024)
- Kamasa V., 2015, *Prozodia semantyczna. Pojęcie, problemy, przydatność*, „Socjolingwistyka” XXIX, s. 105–120.
- Kielkiewicz-Janowiak A., 2023, *Nieporozumienia w kontekście ochrony zdrowia. Prozodia semantyczna w dyskursie medycznym i w języku ogólnym*, [w:] *Komunikacja*

- medyczna – wyzwania i źródła inspiracji, red. A. Doroszevska, M. Chojnacka-Kuraś, A.K. Jankowska, Warszawa, s. 203–218.
- Lewandowska-Tomaszczyk B., 1996, *Negativity and semantic prosody*, [w:] Lewandowska-Tomaszczyk B., *Depth of Negation – A Cognitive Semantic Study*, Łódź, s. 187–218.
- Louw B., 1993, *Irony in the text or insincerity in the writer? – the diagnostic potential of semantic prosodies*, [w:] *Text and Technology: in honour of John Sinclair*, red. M. Baker, G. Francis, E. Tognini-Bonelli, Amsterdam, s. 157–176.
- Pančíková M., 2013, *Teksty przedwyborczej propagandy politycznej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” XX, s. 167–176.
- Partington A., 2004, “Utterly content in each other’s company”: *Semantic prosody and semantic preference*, „International Journal of Corpus Linguistics” IX(1), s. 131–156.
- Pawlikowska A., 2012, *Zastosowanie metod językoznawstwa korpusowego i lingwistyki kwantytatywnej w analizie dyskursu*, „Oblicza komunikacji” V, s. 111–125.
- Pawłowski A., 2003, *Lingwistyka korpusowa – perspektywy i zagrożenia*, „Polonica” XXII–XXIII, s. 19–32.
- Pisarek W., 1986, *Szkic wstępu do politolingwistyki*, „Prace Filologiczne” XXXIII, s. 55–60.
- Popławski B., 2020, *Politolingwistyka dyplomatyczna. Analiza percepcji Afryki Subsaharyjskiej w exposé ministrów spraw zagranicznych II i III RP*, „Politeja” VI(69), s. 197–226.
- Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- Sinclair J., 1987, *Looking up: An account of the COBUILD project in lexical computing and the development of the Collins COBUILD English Language Dictionary*, London.
- Sinclair J., 1996, *The search for units of meaning*, „Textus” IX, s. 75–106.
- slovník.juls.savba.sk (dostęp 12.12.2024).
- Sojda S., 2024, *Prozodia semantyczna w dyskursie politycznym (porównanie polsko-słowackie)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica” LVIII(2), s. 49–64.
- Stubbs M., 1996, *Text and Corpus Linguistics*, Oxford.
- Stubbs M., 2002, *Two quantitative methods of studying phraseology in English*, „International Journal of Corpus Linguistics” VII(2), s. 215–244.
- Skowronek B., 2016, *Współczesny dyskurs polityczny a zjawisko nowomowy*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” XI, s. 110–118.
- Woźniak W., 2017, *Programy polskich partii politycznych jako materiał empiryczny w badaniach dyskursu politycznego*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” II, s. 41–58.
- wsjp.pl (dostęp 12.12.2024).
- Zhang Ch., 2024, *An overview of corpus-based studies of semantic prosody*, „Asian Social Science” VI(6), 10.5539/ass.v6n6p190 (dostęp 03.01.2025).
- Zhang W., 2009, *Semantic prosody and ESL/EFL vocabulary pedagogy*, „TESL Canada Journal” XXVI(2), s. 1–12.

Streszczenie

Celem artykułu jest wskazanie istnienia zjawiska prozodii semantycznej w polskim i słowackim dyskursie politycznym. Analiza pokazała, że prozodię semantyczną mają

w porównywanych językach czasowniki, a ich znaczenie w tekstach politycznych często, choć nie zawsze pokrywa się ze znaczeniem słownikowym. Korpusem materiałowym badań były teksty programów partii politycznych w Polsce i na Słowacji. Na ich przykładzie przeanalizowano łączliwość czasowników w kontekście. Wybór korpusu podyktowany był wzmożonym zainteresowaniem problematyką badań politolingwistycznych w obu krajach.

Semantic prosody of verbs in Polish and Slovak

Abstract

The purpose of the article is to indicate the existence of the phenomenon of semantic prosody in Polish and Slovak political discourse. The analysis showed that semantic prosody is present in the compared languages in verbs, and their meaning in political texts frequently, but not always coincide with the dictionary meaning. The material corpus of the study was the texts of political party programs in Poland and Slovakia. There, the connectivity of verbs in context was examined. The increased interest in the problems of political linguistics research in both countries dictated the choice of the corpus.

Słowa kluczowe: prozodia semantyczna, dyskurs polityczny, politolingwistyka

Keywords: semantic prosody, political discourse, political linguistics